

Sociaal-liberaal cultuurbeleid, een inleiding

Cas Smithuijsen De cultuurparagraaf uit het huidige regeerakkoord is zoals bij elke coalitieregering een amalgaam van over en weer aanvaardbare onderdelen, en als gevolg daarvan wijken vaste beginselen steeds verder terug uit het actuele cultuurbeleid. Wie beseft dat hij zich niet aan de werkelijkheid kan onttrekken, zal zich hiermee moeten verstaan.

Sinds de herfst van 2012 voert in Nederland VVD-voorman Mark Rutte een kabinet van liberalen en sociaaldemocraten aan. In de periode 1994-2002 hadden deze politieke groeperingen eerder samen in een regering gezeten, de zogenaamde paarse kabinetten.¹ Na elf jaar scheiding kwam er een regeerakkoord van VVD en PvdA.² Het werd op 29 oktober 2012 gepresenteerd door Rutte en Diederik Samsom, fractievoorzitter van de PvdA. In dat regeerakkoord staat een korte paragraaf over kunst en cultuur. Die opent met de enigszins retorisch aandoende wens de 'cultuur toegankelijk te houden'. De overheid zou zich in meer concrete zin moeten richten op een aantal thema's: talentontwikkeling, cultuureducatie, cultureel ondernemerschap, nieuwe financieringsvormen en internationale bekendheid van 'onze' topkunst. In deze thema's zijn delen van de afzonderlijke verkiezingsprogramma's van de twee partijen neergeslagen. In haar verkiezingsprogramma

van 2012 sprak de PvdA over een 'actieve overheidspolitiek' met als doel onder meer het waarborgen van kwaliteit, van talentontwikkeling en van voldoende spreiding van de culturele voorzieningen. Ook wilden de sociaaldemocraten culturele diversiteit en culturele tradities 'met kracht bevorderen'. Een beter cultureel imago van Nederland over de grens vroeg om 'een strakkere regie' op het internationale cultuurbeleid. In het programma was de PvdA terughoudend met subsidie: culturele instellingen moesten een eigen publiek zoeken en in principe zelf hun geld verdienen. Waar specifieke groepen (kansarme jeugd, popmuzici) zorg verdienden, wilde de PvdA die financiers uit bestaande fondsen.

Ook de VVD bracht in haar verkiezingsprogramma een overheidsrol jegens de cultuur ten tonele. Maar die beperkte zich vooral tot kennisoverdracht en een behoudstaak in het culturele erfgoed. Net als de PvdA

zag de VVD daarnaast een politieke verantwoordelijkheid voor cultuureducatie en talentontwikkeling. Wat de financiering betreft wilde de VVD de in 2010 door haar gekozen koers van minder subsidie in de nieuwe regeerperiode ongewijzigd door-trekken. Want, zo staat er in het programma, ‘in het verleden waren kunstenaars te veel afhankelijk van subsidies. Dankzij de VVD is hier de afgelopen periode een eind aan gekomen. Dit was geen makkelijke, maar wel een noodzakelijke omslag. (...) Het aandeel eigen inkomsten (ten opzichte van subsidies) van kunstenaars moet in de volgende periode sneller omhoog. (...) Een bloeiende sector weet bezoekers, donateurs, vrijwilligers en sponsoren aan zich te binden.’ Hierbij bracht de VVD de invoering van de Geefwet als wapenfeit uit de vorige regeerperiode naar voren. Ten slotte wilde de VVD het aantal kunstopleidingen fors terugbrengen.

De cultuurparagraaf uit het huidige regeerakkoord is zoals bij elke coalitie-regering een compromis: een amalgaam van over en weer aanvaardbare onderdelen. Het schept op een aantal punten enige duidelijkheid. Zo komen er geen extra middelen voor cultuur beschikbaar. Wel zal de overheid zich blijvend inzetten voor de onderling ook sterk op elkaar betrokken terreinen van erfgoed en educatie. Talentontwikkeling vormt een belangrijk aandachtspunt in het overigens krimpende kunstvakonderwijs. Met dit kapitaal aan duidelijkheden kleedt de minister van cultuur (Jet Bussemaker, PvdA) haar sociaal-liberale cultuurbeleid voor de komende jaren aan naar eigen ministeriële inzichten.³ Zij zal zoeken naar mogelijkheden voor nieuwe ontwikkelingen in het cultuurbeleid. Daarbij zal zij uit moeten gaan van dezelfde hoeveelheid middelen en van sociaal-liberale contouren. Binnen die financiële en politieke grenzen kan zij duidelijk maken wat het regeerakkoord verstaat onder ‘actieve

Talentontwikkeling vormt een belangrijk aandachtspunt in het overigens krimpende kunstvakonderwijs

overheidspolitiek’ en ‘een strakkere regie’. Maar wat zal zij feitelijk ‘met kracht’ gaan bevorderen in een dossier dat momenteel financieel en maatschappelijk gezien op weinig ruimte kan rekenen?

Ideologie achter het beleid

Tussen 1945 en 1980 werd het nationale kunstdebat vooral opgestuwd door de sociaal-democraten. Lange tijd verbonden ze de cultuurpolitiek aan de opdracht van sociale spreiding: de opgave het volk te verheffen in die zin dat de culturele schatten waarvan alleen de maatschappelijke elite profiteerde, ook aan alle andere maatschappelijke klassen ten deel zouden vallen. Later brachten de sociaaldemocraten het cultuurbeleid meer onder het regime van de verzorgingsstaat. Veel voorzieningen die wellicht ook in een markt zouden kunnen fungeren kregen het stempel van publieke dienst en werden als zodanig onderdeel van de overheids-

organisatie. Dat betrof niet alleen de post- en girodienst of de telefonie, maar ook de musea, de schouwburgen, de bibliotheken en de kunsttuitleen. Al die overheidsdiensten fungeerden als onderdeel van de verzorgingsstaat. De christendemocratische bestuurders zorgden hierbij voor een evenredige spreiding van de voorzieningen over het hele land volgens het principe van de verdelende rechtvaardigheid.

In het cultuurbestel was Thorbecke al sinds 1862 *on the scene*. Maar pas na 1980 kwam de eerste echte oefening in het formuleren en realiseren van liberaal cultuurbeleid. Daarbij speelden vreemd genoeg de christendemocratische bestuurders Ruud Lubbers en Elco Brinkman in aanvang de voortrekkersrol. Zij gingen mee met Reagan en Thatcher, die de vrije markt verkozen als sociaal-economisch reguleringsmechanisme. Dat is misschien soms efficiënter en goedkoper voor de staatskas, maar in ieder geval ook strikt naar de liberale leer: de overheid dient pas taken voor haar rekening te nemen als blijkt dat die onmogelijk door individuele burgers of collectieven in de samenleving kunnen worden behartigd. Denk aan publieke werken, zoals in Nederland de waterwerken, of de landsverdediging. Tijdens de dagen van Lubbers en Brinkman kwam ook de term 'neoliberalisme' in omloop. Los van de theoretisch-filosofische discussie kwam dat neer op privatisering van overheidsbedrijven, het openbaar vervoer, de post- en telefonie. De toenmalige kabinetten van CDA en VVD waren ervan overtuigd dat de vrije markt beter in staat was zaken te regelen dan organisaties die door de overheid bestuurd werden. Vanuit die gedachte nam ook het proces van 'externe verzelfstandiging' van musea, theaters en geldstromen (verfondsing van artikelen op de rijksbegroting) een aanvang. Die beweging ging na 1992 door, tijdens de paarse kabinetten, en heeft geleid

tot een grotere bestuurlijke afstand tussen instelling en overheid. Recent, tijdens Rutte I, is de verzelfstandiging gevolgd door een bovengemiddelde subsidievermindering.

Los van financiën en subsidies kwam de grootste tournure in het inhoudelijk denken over kunstbeleid van de kant van de VVD. Opvallend was het dat de meeste liberale denkers (en doeners) tot voor kort weinig bezwaar maakten tegen kunstsubsidies voor de podiumkunst en – in samenhang daarmee – een geprofileerde overheidsrol. Er was in de Tweede Kamer lange tijd op zijn minst een gedooghouding ten opzichte van bewindspersonen die met voorstellen kwamen om de budgetten bestemd voor de hedendaagse kunstproductie te verhogen. De VVD steunde het nationale cultuurbeleid, mede gelet op de vele aanhankelijkheidsverklaringen die in woord en geschrift opklonken van voor mannen als Ed Nijpels, Hans Dijkstal en Frits Bolkestein (Dulken et al. 1986).⁴ De liberaal Atzo Nicolaï was vanaf 1998 tot 2010 als Kamerlid, en tijdens die periode ook als staatssecretaris en minister, zeer begaan met de kunsten en de cultuur. Daarmee droegen de liberalen ook actief bij aan de continuering van de politieke consensus waarop het kunstbeleid comfortabel steunde.

Maar significant is dat het VVD-Kamerlid Stef Blok, de huidige minister voor Wonen en Rijksdienst, vanaf 2004 in publicaties en spreekbeurten al preludeerde op het belang van consumentensoevereiniteit in combinatie met meer marktwerking en minder subsidie voor met name de podiumkunsten (Blok et al. 2004). De daarmee opkomende polarisatie binnen de VVD werd binnen en ook buiten die partij tussen dat jaar en 2010 vrijwel volkomen genegeerd. Nog lang hielden de middenkabinetten met bewindslieden van D66, CDA en PvdA het cultuurbeleid in de traditionele groef. In 2010 presenteerde Mark Rutte zich evenwel als minister-president van

een kabinet voor ‘rechts Nederland’. Zijn kabinet steunde op een minderheid van de regeringspartijen CDA en VVD, en werd gedoogd door de PVV. De opvattingen van deze partij over cultuurbeleid zijn uiteengezet in *Boekman 81 over Kunst en politiek* (Bosma 2009). De partij schetst het beeld van een hoog-opgeleide elite die voor zijn verheven genoegens een grote hoeveelheid subsidie, bijeengebracht door laaggeletterde belastingbetalers, opsoupeert. Ook dat beeld werkte door in het amalgaam van het regeerakkoord van 2010. De VVD leverde een staatssecretaris die zich geïnspireerd wist door de zienswijze van Blok en het regeerakkoord onverschrokken uitvoerde. Per consequentie werd er bezuinigd op cultuur, bovengemiddeld veel, en in korte tijd.

Actuele politiek

Het huidige kabinet steunt met 41 zetels van de VVD en 38 van de PvdA op een ruime meerderheid in de Tweede Kamer. In de Eerste Kamer vormen de twee partijen een minderheid met 40 procent van de zetels. Daardoor is de regering voor de parlementaire aanvaarding van politieke beslissingen – voor zover die in wetsvoorstellen zijn gegoten – afhankelijk van oppositiepartijen en krijgt het politieke spel een beweeglijk, soms onnavolgbaar, karakter. De regeringsbesluiten worden niet meer als vanzelf parlementair bekrachtigd omdat de meerderheid in de huizen van afgevaardigden de besluiten automatisch ondersteunt. Er moet voor vrijwel elk onderwerp dat politiek gevoelig ligt, gedoogsteun buiten de coalitie worden gemobiliseerd.

Door het stelselmatig zoeken naar gelegenheidscoalities krijgt de regering een zwevend profiel, dat meer wordt bepaald door politieke koerswisselingen en opiniepeilingen dan door een dichtgetimmerd regeerakkoord. Soms wordt draagvlak gezocht buiten de politieke arena, zoals we

in april beleefden met het sociaal akkoord. Bij de totstandkoming daarvan waren de werkgevers en werknemers betrokken. Door toenadering te zoeken met representanten van maatschappelijke groeperingen probeerden de betrokken ministers voor hun politieke plannen steun te verwerven bij de oppositiepartijen aangezien deze alleen doorgang konden vinden na het doen van aanzienlijke concessies. Het poldermodel, nog zo heroïsch afgewezen door het vorige

Door het stelselmatig zoeken naar gelegenheidscoalities krijgt de regering een zwevend profiel

kabinet, was opeens terug van weggeweest.

Wie zich dus verstaat met sociaal-liberale cultuurpolitiek moet wel beseffen dat vaste beginselen steeds verder terugwijken uit het actuele cultuurbeleid. Dat begint al op schrift: in het ontzuidde tijdperk zijn de ideologische beginselen niet zo herkenbaar meer in de uitgangspunten van de politieke partijen. Overtuigingen zijn vertakt, gefragmenteerd en als losse, soms zelfs inwisselbare onderdelen verspreid over alle partijen. Nieuwe

Cas Smithuijsen

is directeur van de
Boekmanstichting

oriëntaties als pragmatisme, conservatisme en humanisme vervangen de traditionele overtuigingen. En dan hebben we het nog niet gehad over de meer recente politieke ankerpunten als het milieu, het dierenwelzijn, de vergrijzing of de immigratie.

Met deze politieke werkelijkheid heeft ook het cultuurbeleid te maken. En wie beseft dat hij zich niet aan de werkelijkheid kan onttrekken, zal zich ermee moeten verstaan. Hij wordt dan geplaatst voor drie grote vragen. De eerste is natuurlijk een *politiek-inhoudelijke*: is sociaal-liberaal cultuurbeleid, gebaseerd op een overtuigende constellatie van gebalanceerde liberale en sociale uitgangspunten, eigenlijk wel een inspiratiebron voor de huidige PvdA-minister? De tweede is een *bestuurlijk-praktische*: kan er anno 2013 sprake zijn van duurzaam cultuurbeleid – van welke inhoud dan ook – nu recent is gebleken dat preciaire coalities, gelegenheidspacten en gedoogsituaties dat beleid op de zeer korte termijn heel ingrijpend kunnen raken? De derde vraag is een *strategische*: welke rol speelt de culturele sector bij het formuleren van beleid? Wie is als tegenspeler gezaghebbend en waar moet het culturele draagvlak worden gezocht?

Literatuur

- Blok, S. en J. Rijpstra (2004) 'Kunst mag niet afhankelijk zijn van subsidie'. In: *De Volkskrant*, 4 oktober.
- Bosma, M. (2009) 'Maak van kunstenaars geen subsidie-slurpers'. In: *Boekman*, jrg. 21, nr. 81, 42-46.
- Dulken, H. van en K. Groenveld (red.) (1986) *Liberalisme, kunst, politiek: beschouwingen over een liberaal kunstbeleid*. Amsterdam: Boekmanstichting/Teldersstichting. Herdruk 2011.

Noten

- 1 Belangrijk terugkerend kenmerk van een paars kabinet is de afwezigheid van middenpartij CDA. Nadat het CDA in 2010 in een kabinet met gedoogsteun van de PVV had gezeten, verloor de partij bij de verkiezingen van 2012 veel stemmen. Het verlies leidde ertoe dat het CDA momenteel geen regeringsverantwoordelijkheid draagt.
- 2 Vgl.: <http://www.rijksoverheid.nl/regering/regeerakkoord>
- 3 Ten tijde van het schrijven van deze inleiding was minister Bussemakers visiebrief nog niet beschikbaar.
- 4 Tussen 1980 en 1990 publiceerde de Boekmanstichting in samenwerking met de wetenschappelijke bureaus van het CDA, de PvdA en de VVD drie bundels over de politieke grondslagen van het cultuurbeleid. In de periode daarna werd nog geconferreerd met D66 en GroenLinks.